

Janusz Ostrowski
Uniwersytet Jagielloński

CHARAKTERYSTYKA ZBIORU LAMPEK STAROŻYTNYCH W MUZEUM NARODOWYM W KRAKOWIE

Lampki oliwne są jedną z najczęściej spotykanych kategorii zabytków starożytnych, dzięki czemu wchodzi w skład niemal każdej kolekcji gromadzącej wyroby antyczne. To powszechne ich występowanie przyczyniło się do należytego poznania problematyki związanej z wyrobem, zdobieniem i przeznaczeniem lampek. Przeprowadzone klasyfikacje (Loeschke, Broneer) pozwalają na dokładne zakwalifikowanie lampki do danego typu i w miarę możliwości ścisłe ustalenie warsztatu. Publikacje wykopalisk (m.in. Broneer, Bruneau) i katalogi muzealne (m.in. Walters, Waldhauer, Menzel, Szentleleky, Heres) umożliwiają przeprowadzenie dokładniejszych porównań i zwiększają ilość materiału, jakim dysponuje badacz zajmujący się tą problematyką. Tego typu pozycją, bardziej obszerną niż normalny katalog, bo poruszającą wszelkie problemy związane z lampkami, jest praca Marii Ludwiki Bernhard, stanowiąca opracowanie najbogatszego w Polsce zespołu lampek, znajdujących się w Muzeum Narodowym w Warszawie¹. Licząca 188 obiektów grupa lampek z Muzeum Archeologicznego w Krakowie jest przedmiotem badań Zbigniewa Tabasza². Wśród licznych zabytków starożytnych stanowiących własność Zakładu Archeologii Śródziemnomorskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego (przechowywanych w Muzeum UJ), znajduje się 56 lampek, które stosunkowo niedawno doczekały się opracowania³. Natomiast drugi pod względem liczebności krakowski zbiór lampek, znajdujący się w Muzeum Narodowym, jak dotąd nie został opublikowany. Zespół ten znany jest z autopsji wielu wybitnym specjalistom zajmujący się problematyką lampek oliwnych (m.in. Maria Bernhard, Philippe Bruneau, Gerald Heres), którzy wysoko ocenili całą kolekcję, lecz dotychczas jedynie dwie lampki z tego zbioru doczekały się publikacji⁴.

¹ M. Bernhard, *Lampki starożytne*, Warszawa 1955.

² Z. Tabasz, *Katalog starożytnych lampek w zbiorach Muzeum Archeologicznego w Krakowie, Część I.*, "Materiały Archeologiczne", VII, Kraków 1966, s. 259-267.

³ J. Ostrowski, *Lampki*, w: *Zabytki Archeologiczne Zakładu Archeologii Śródziemnomorskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Katalog. Praca zbiorowa pod red. M.L. Bernhard, Warszawa-Kraków 1976, s. 223-242, poz.kat. 472-527.

⁴ Jedną z nich jest lampka ze Zbiorów Czartoryskich (nr inw. MNK XI 11). Została opublikowana dwukrotnie, por. Maria L. Bernhard, *Odyszeusz i syreny, ZNUJ*, "Prace Archeologiczne", z. 16, Kraków 1974, s. 55-61. Autorka uważa, że lampka pochodzi z warsztatu panońskiego z 2 poł. I w. n.e. Odmiennego zdania jest G. Heres, który wi-

Niniejszy artykuł jest pierwszym zasygnalizowaniem tego zespołu, którego pełny katalog jest w trakcie opracowywania.

Muzeum Narodowe w Krakowie ma 178 lampek lub ich fragmentów występujących w okresie od VI w. p.n.e. do VI w. n.e., które reprezentują wszystkie najbardziej charakterystyczne typy lampek punickich, greckich - klasycznych i hellenistycznych. Na powstanie tego zespołu złożyły się obiekty wchodzące w skład dwóch dużych kolekcji oraz liczne lampki ofiarowane przez mniej znanych kolekcjonerów. Pierwszą z tych kolekcji jest zbiór zgromadzony w końcu XIX w. przez Władysława Czarotoryskiego. Jest rzeczą zastanawiającą, że o ile w całości Działu Sztuki Starożytnej Muzeum Narodowego przeważają zabytki pochodzące z dawnego Muzeum Czarotoryskich, o tyle sprawa przedstawia się odwrotnie w wypadku lampek. Stanowią one mniej niż 1/4 całego zespołu, bo tylko 40 obiektów. Wydaje się, że wytkumaczenia tego stanu rzeczy należy szukać w profilu, jaki Czarotoryski chciał nadać swojej kolekcji antyków. Gromadził on przede wszystkim dzieła sztuki: wazy, rzeźby i płaskorzeźby marmurowe, a także stanowiące ich odbicie figurki terakotowe i brązowe. Natomiast typowo rzemieślnicze wyroby, do jakich (poza nielicznymi wyjątkami) należą m.in. lampki, nie stanowiły głównego przedmiotu jego zainteresowań. Doceniał jednak ich wartość naukową oraz ich rolę jako pomocy dydaktycznej, czego najlepszym dowodem jest fakt ofiarowania przez niego w 1872 r. kilkunastu lampek do Gabinetu Archeologicznego UJ⁵. Druga kolekcja, która dostarczyła 64 lampki, to zbiór Antoniego Grubissicha ofiarowany Muzeum w 1913 r.⁶ Znajdujemy w nim lampki punickie, rzymskie z I-III w. n.e. i kilkanaście lampek późnoantycznych z IV-V w. n.e., należących do tzw. grupy północno-afrykańskiej. Wśród innych ofiarodawców lampek wymienić należy m.in.: J. Terleckiego, który w 1908 r. ofiarował 6 lampek znalezionych w Kerczu, E. Goldsteina (5 lampek), J. Pollera (4 lampki), L. Kostkę i G. Steingrabera, którzy ofiarowali po 3 lampki, S. U. Rusieckiego (2 lampki) i J. Rakowskiego - ofiarodawcę 2 lampek znalezionych w Egipcie w 1889 r. Wszystkie te nabytki wzbogaciły Muzeum Narodowe przed wybuchem I wojny światowej. Wiele obiektów ma nie ustaloną proveniencję, bądź tylko skrótowe informacje typu: "zakupiona w Moguncji", "nabyta w Dalmacji", "znad Morza Czarnego". Wśród zabytków z kolekcji Potockich z Krzeszowic, która została zdeponowana w Muzeum Czarotoryskich w 1940 r., znalazły się cztery lampki. W 1948 r. Muzeum pozyskało jeszcze trzy lampki, ofiarowane wraz z innymi zabytkami przez Violet i Władysława Włochów⁷.

dzi w lampce falsyfikat z 1 poł. XIX w., por. G. Heres, *Odyseus und die Tritonin. Zu einer Gruppe gefälschter Tonlampen*, "Eirene" XII, Praha 1974, s. 63-68. Druga lampka, ozdobiona portretem Nerona (nr inw. MNK XI-A-234) jest wg. G. Heresa falsyfikatem z XIX w., por. G. Heres, *Zu den Gefälschten Tonlampen mit Kaiserporträts*, AA, 1967, s. 388-390.

⁵ J. Ostrowski, op.cit., poz.kat.: 473, 474, 476, 480-483, 485, 486, 488-490, 502, 507, 514, 519, 524.

⁶ J. Śliwa, *Kolekcja zabytków punickich w Krakowie*, ZNUJ, "Prace Archeologiczne", z. 19, Kraków 1974, s. 49-55; tegoż, *Kolekcja Antoniego Grubissicha w Muzeum Narodowym w Krakowie*, "Meander" XIX, 1974, s. 187-197.

⁷ O. Hirsch-Dyczek, *Dary muzeów brytyjskich*, ZNUJ, "Prace Archeologiczne", z. 19, Kraków 1974, s. 57-62.

Z tego ostatniego daru pochodzą dwie najstarsze lampki w zbiorach Muzeum. Są to obiekty palestyńskie z Epoki Żelaza I (XII-X w. p.n.e.), które zostały odkopane w Tell el-Fara przez archeologów angielskich. Siedem lampek punickich z kolekcji Grubissicha pochodzi z VI-III w. p.n.e. Są wśród nich najprostsze typy w kształcie muszli, jak i bardziej skomplikowane, o dwóch palnikach powstałych przez zagięcie płata gliny. Cztery z nich mają okrągłe podstawki wykonane z identycznej gliny. Najstarsze greckie lampki w kolekcji pochodzą z V w. p.n.e. Są one pokostowane, mają duży okrągły otwór oliwny i poziome wstęgowe imadło. Z terenów nadczarnomorskich w skład zbioru wchodzi kilka lampek niepokostowanych, otwartych, o płaskim dnie. Do grupy tej należy też okrągła lampka dwupalnikowa, mająca poziome łukowate imadło. W zbiorach znajduje się pięć hellenistycznych lampek z wyrostkiem z III w. p.n.e., o wysokich, pełnych stopkach, wysokim zbiorniku i szerokich gładkich ramionach. Kilka lampek z II i I w. p.n.e. pochodzi najprawdopodobniej z warsztatów wschodnio-greckich. Zdecydowaną większość stanowią lampki rzymskie. Znajdujemy tu tzw. lampki republikańskie, należące do typu z przedstawieniem "ptasich głów" (Vogelkopf, bird-head), datowanych na okres od 100 r. p.n.e. po schyłek panowania Augusta. Reliefowe lampki wolutowe z I w. n.e. dekorowane na dysku typowymi przedstawieniami: gladiatorzy, postacie mitologiczne, zwierzęta, reprezentowane są przez 12 obiektów.

Wśród sporej grupy lampek o okrągło zakończonym palniku z I-III w.n.e., występują trzy zasadnicze typy:

- 1) o palniku umocowanym do zewnętrznej krawędzi ramion,
- 2) o palniku umocowanym w połowie ich szerokości,
- 3) o palniku połączonym z wewnętrzną krawędzią ramion.

Ich wklęsłe dyski są w kilku wypadkach zupełnie gładkie, lecz częściej ozdobione motywami geometrycznymi i roślinnymi lub dekoracją figurálną. Stosunkowo nieliczna, bo licząca sześć obiektów, jest grupa lampek stemplowanych, wśród których spotykamy sygnaturę "CARTO F". Tylko jedna z nich jest dekorowana wizerunkiem maski tragicznej.

Dość spora jest grupa lampek italskich z III w. n.e., o dużym otworze oliwnym i szerokich ramionach pokrytych granulkami ułożonymi w trzech rzędach. Lampki późnoantyczne reprezentowane są przez 25 obiektów, z których wiele dekorowanych jest symbolami chrześcijańskimi (monogram Chrystusa, paw, ryba) i żydowskimi (menorah). W większości należą one do grupy lampek północnoafrykańskich, charakteryzujących się mocno wypaloną, intensywnie czerwoną gliną. Natomiast z szarej gliny wykonana jest lampka ozdobiona zaczerpniętą ze Starego Testamentu sceną przedstawiającą dwóch wysłańców Mojżesza do Kanaanu, niosących winne grona, która to scena dość rzadko pojawia się w sztuce chrześcijańskiej IV i V w. n.e. W skład kolekcji wchodzi ponadto lampki plastyczne w kształcie głowy satyra, głowy kobiety, ryby i inne, oraz lampki wielopalnikowe (od dwóch do dziewięciu palników).

Kilka rzymskich lampek brązowych pochodzi z okresu I-V w. n.e. W zbiorach Muzeum Narodowego znajdują się też lampki koptyjskie z III-VI w.n.e.,

z których kilka ozdobionych jest żabą i dekoracją pokrewną, a także lampki bizantyjskie z VI w. n.e. Najmłodszym obiektem w całym zespole jest glazurowana lampka arabska z VII-VIII w. n.e.

Jak wynika z tego krótkiego przeglądu, zbiór z Muzeum Narodowego w Krakowie zawiera najbardziej typowe formy lampek starożytnych. Nie ma on wybitnej wartości artystycznej, natomiast daje możliwość prześledzenia ewolucji formy i dekoracji lampek w ciągu dwunastu wieków.